

تۆرك يوردى

تۆرك اومياقلىرى مركزى هيئتى طرفىدىن نىشر اولغور.

نومرو ۳

كانون اول ۱۳۴۰

جلد ۱

کوک آلب ضیا بک

مقصدہ خاطرہ دمدہ مظاہر

اتحاد و ترقی مرکز عمومیتی سلائیکن طاشیندینی زمان ، ضیا بک دہ استانبولہ کلدی . ضیا بک استانبولہ ایلیک چالیشدینی ساحہ لردن بریسی ، « تورک یوردی » اولمشدر .

اوزمان « تورک یوردی » نک مدیری بن ایدم . کوک آلبہ ، برنجی دفعہ ، شاعر جلال ساہر بکک بر آقشام یکنندہ طانیشدم . او آقشامدن اعتباراً، ضیا بک « تورک یوردی » مجموعہ سنک دائمی تحریر ہیائندن اولدی . برقاچ ہفتہ سوکرہ ، « تورک یوردی » نک ادارہ ہیائی اعضاسندن بر ذات استعفا ایتدی ؛ یرینہ ضیا بک انتخاب اولندی . بوضورتہ بالقان حربی عرفہ سندن جہان حربی ابتداسنہ قدر کوک آلب ، « تورک یوردی » نک ادارہ ہیائندہ اعضالق و « تورک یوردی » مجموعہ سنندہ دائمی محررلک ایتدی .

کوک آلب ضیا بکک وفانیلہ تورک یوردی ، بویوک چوجقلرندن بریسی غائب ایتدیکی کبی ، « تورک یوردی » فکر عالمہ سی دہ ، اک قیمتدار عضولرندن بریسی ضایع ایتمشدر .

ضیا بکک اوستنہ آلدینی ہر ایشدہ کوستردیکی صمیمیت ، ثبات وغیرت ، « تورک یوردی » نہ عائد مساعیسنندہ دہ ظاہردی : مجموعہ نک ہر نسخہ سنہ بر مقالہ ویا منظومہ یتشدیریور و ادارہ ہیائنسک ہر اجتماعنہ منتظماً کلیوردی . « یورد » دہ باصیلان یازیلرک ہپسندہ بویوک و مستثنا و کاسنک دامقاسی سچیلیردی . ضیا بکک « تورک یوردی » محررلکی ، مجموعہ نک اک جانی بردورہ سنہ تصادف ایتدیکی کبی ، ضیا بک دہ اوزمان محررلکسنک اک تازہ ، اک زندہ ، اک قوتلی جاغندہ در : « کوک آلب » امضاسی اوستندہ او قونان منظوم ویا متثور اثرلرک جہا سندن بریکیلک واردی ؛ ایشیدیلہ مش ، او قونولما مش ، حتی دوشونیلہ مش فکرلر ، سادہ ،

منقح ، خصوصی و قدرتی براسلوبله افاده اولیوردی ؛ ضیا بك هنوز تکرار و تا کیدلره احتیاج طومیوردی .

« تورک یوردی » نك اداره هیأتی اجتماعلرنده ، ضیا بك چوق سوز آلامازدی . سوز آلدینی زمان قیضه و برآز معنائی سویاردی . فقط سویله دکارنده بوش ، لزومسز و علی الخصوص مقصدسز برسوز ، حتی برکله بولندیغنی خاطرلامیورم . بوتون حیاتمه كوك آلب قدر ، بر مقصده ، برغایه خادم و یا متوجه اولمایان سوزلری سویله مکدن مجتنب بر آدمدها کورمدم : ضیا بك سوز سویلرکن ، مطلقا بر فکر نشر ایتک ، برشی تلقین ایتک ایچون سویاردی . مزاحدن چکمنیردی ، تنقیددن خوشلانمازدی ، آلایه قیزاردی .

بالقان محاربه سنی تعقیب ایدن قیشده ، ضیا بك ، همان هر صباح ، « تورک یوردی » اداره خانه سنك اوستنده بولونان او طهمه کلیر ، او یله یه دکن اوطوریر ، بکا کجاش حیاتی ، تحاوللرینی ، اتحار و قه سنی ، دینی ، بدیی ، تاریخی ، حقوقی ، اقتصادی ، سیاسی ، کندی اصطلاحیه « اجتماعی » دوشونجه لرینی آکلاتیردی . حکایه و مطالعه لرینی دیلرکن ، بکا او یله کلیردی که ضیا بك ایکی مقصد تعقیب ایدیور : بریسی مذاکره و مناقشه ایله فکرلرینی دها صریح و ثابت برشکله فویق ، دیگرری اساس فکرلرینی بکاده قول ایتدیرمک . مناقشه لرك ختامنده ، بعضا فکرلریمزك تطابق ایتدیکنه شاهد اولوردق . . . اصل اختلاف نظری تولید ایدن ، موضوعلردن زیاده ، دماغلریمزك طبیعی تمایلیدی ، ظن ایدرم : اونك قوتلی تکیاسی ، چوق ترکیبی و عقیده وی ایدی ؛ بنم چانلاق قفام ، تحلیل و انتقاد میالدر .

كوك آلب ضیا بك ، « اجتماعیات » دییه بر عام تصور ایدیوردی . اجتماعیاتك علمیتنه توز قوندیرمق ، مرحومك چوق جانی صیقاردی . مقدس کتابلرك تاریخی واقعه لردن چیقاردقلری حکملرله و یا خود نا توکیدید و پولیب دن باش یه رق ، ابن خلدون ، و یقو ، مونتسکیو ، بوقل ، هه کهل و سائر دك ینه تاریخی واقعه لردن چیقادیغنه قانع اولدق قری قانونلرله اجتماعیاتك قانونلری آردسند ، اساس اعتباریه فرق کورمه مک ، ایشه بودعوا ، ضیا بكك هیچ خوشنه کیتمزدی . او ایستردی که

« اجتماعيات » مطلقا يكي بر علم اوله رق قبول اولنسون . ذاتا ، ابن خلدون ده ، اوكا پيرو اولان و يقوده تاريخى واقعه لر دن مستخرج قوانين سيستمه « علم جديد » ، « Scienza Nuovo » نامنى و بر مشلردى . . .

بر زمانلر احمد ضيا بك او كوست قونتك پوزيتيويسمه ، پرنس صباح الدين لوبله و ده موله نك مسلك اجتماعيسنه استناد آ عثمانلى هيات اجتماعيسنى اصلاح و ترقى ايتدير مك ايسته دكاري كى ، كوك آلپ ضيا بك ده دور كهه مك صوسيولوژى اساسلرى اوزرينه يكي تورك جمعيتنى قورمق املنده ايدى . ضيا بكك بودوشونجهسى ، صوكره لرى ، شائيتلرله قارشىلاشدقجه كنيشاه مش ، مونسلشمش ، حياتلشمش ، اولكى نظرى و كتابى حالى غائب ايتمشدر .

ضيا بكك « تورك يوردى » نده انتشار ايدن يازيلرى ، مجموعه نك « ادبيات » فصلنه كيرن شعرلرى ايله ، بالخاصه چوجق شعرلرى ايله ، « اجتماعيات » فصلنه كيرن مقاله لريدر . جرمن رومانتيكلرى ايله اونلرى تقليد ايدن اسلاور رومانتيكلرى ، ۱۹ نجى عصر ك ابتدالرنده ، عرقى فولكلورلر دن محرر ادبيات طوغورتمشدر و بويله جه قلاسيق فولكلوره مستند ادبيات قارشى بر عكس العمل احداث ايتمشلردى . غريم ك چوجق حكايه لرى ، نيه لونفن ، اسلاويا قيزى ، پوشكين ك روسلان و لودمىلاسى ، بونوع اثرلر ك در حال خاطريه كلنلريد . ايسته كوك آلپ ضيا بك توركيه ده ، ظن ايدرم ايلك دفعه اوله رق ، بوچيغرى آچمش و بويوك موفقيتله برچوق اورنكلر و برمشدر .

ضيا بكك « تورك يوردى » نده چيقان اجتماعى مقاله لر دن ك مهملىرى « توركلشمك » اسلاملاشمق ، معاصرلاشمق ، عنوانى آلتنده كى مقاله لر سلسله سيدر كه « يوردك » اوچ جلدنده دوام ايدر . كوك آلپ ، اوزمانلر ، « تورك يوردى » قارملرينه بالخاصه بو اوچ عمده نى ، توركلشمك ، اسلاملاشمق ، معاصرلاشمق عمده لر نى تلقين ايتمك ايسته يور . ضيا بك ، صوكره لرى ، بومثلث عمده سنى ، « تورك ملتندم » اسلام امتندم ، آوروپا مدنيتنده نم « شكله قويه رق ، ده اعقيده وى بر طرزده افاده ايتدى . محرر ، بومقاله لر نده ، اخلاقيات ، دينيات ، حقوقيات ، اقتصاديات ، تاريخ و سياسيات

تماس ایدر ؛ فکرلرینی قارملرینه یامثبت واقعه لرك نقلی ویاخود مطلق حقیقتلرك افاده سی طرزنده بیلدیرر ؛ بعض جمله لر ، قطعی امرلری احتوا ایدن حکملر ویا دستورلر شکلنده در . بومقاله لر ساسله سنك زبده سی ، بالا آخره ، برکتاب حالنده نشر اولندی .

نورکشمک ، اسلاملاشمق ، معاصرلاشمق . . . تورکچیلرک فعالیتنده بروحه ماهیتنی حائر اولان بواوچوز عمده نك اصل باباسی حسین زاده علی بکدر . محض سیاست ساحه سنده ، بری دیکرینه معکوس کی کورونن تورکک ، اسلامق و عثمانلیق (تنظیمات) سیاستلرینک ، بواوچ طرز سیاستک ، قابل تألیف اولدیغنی علی بک ادعا ایتیش و « فیوضات » ک ۱۰ تموز اختلالندن اول چیقیش نسجه لرندن برنده « تورکک ، اسلامق و آوروپالیق » غایه لرینک ممزوجاً استحصالنی توصیه ایله مشدی . بونکله برابر ، بواوچوز عمده بی اصل یاشاتان ، تورکچیلره اییدن اینی به نهمه تن ، کوك آلپ ضیا اولمشدر . حسین زاده علی بکده بسیط وحدسی برافاده دن عبارت قالان بواساسلی فکرلر ، ضیا بک طرفندن چوق ایشله نیش ، چوق تعمیق وتوسیع ایدیش و محضا اونک تحریری وشفاهی تلقینلری سایه سنده بوکونکی قیمت واهمیتنی قرائمشدر .

کوك آلپ ، دهایی تعریف ایدر کن ، ضیایی طوپلایان وعکس ایتدیردن آینه لره بکزه تیردی . ده ، اطرافده مبهم وپراکنده اوچوشان فکرلری ، حساری ، امللری طوپلار ، اونلره صریح معین وبارز برشکل ویرر ، برافاده ویرر وبوصورنله ذاتاً محیطندن آلدینی فکرلری ، حساری وامللری ، صریح ، معین وبارز شکلله ینه محیطنه تلقین ایدرک ، افکار واشخاصی اطرافنه طوپلار وپوروتور . کوك آلپ ضیا بک کندیسنک برداهی اولدیغنه قانع ایدی وبواصول ایله حرکت ایدیوردی . دهانک مطلق بر تعریفی بیاسیورم ؛ کوك آلپک تعریفی ، احتمال مصیب برتعریفدر .

بعضیلرینک دیدیکنه کوره ، بویوک زکالرك واک بویوک زکا دیمک اولان دهالرك ممیز صفتی ، فکری فعل حازه انقلاب ایتدره بیلیمکدر . ضیا ، بالخاصه

تعليم وتلقين ، دها طوغرىسى تئوير وارشا ساھەسندە بو قدرتە مالكدى .
 ديار بکردن ، آتور يار وکلدانيلر زماندنبرى اسرار و تصوفلە دولو بو شرق دياردن
 کلن کؤك آلپدە ، دائما شرقلى بر شىخ حالى واردى . او ، بيلم ارنى ، بيلم
 عنعنوى بر قوت و يا علملە فکەرلرنى روھلرە نفوذ ايتدیرمک ، روھلرى فکرتىك
 نفوذى آلتنە آلق ، تلمیذ و مرید ط . پلامق خاصەسى حازردى . مرحومک فکەرلرى ،
 بو کون بر چوق کىچىلرک دماغندە ياشيور . ياقين برماضيدە ، استانبول و تورکيەك
 منور طبقەسندن ، کؤك آلپ قادار شا کرد و مرید طويلا مش براستاد ، بر مرشد
 بيلميورم . . .

ضيا بك ، « اجتماعيات » ك مدعى او كوست قونته تبعاً تاريخك حق وجودى
 انكار ايدر كيدى . اوکا كوره ، تاريخ اجتماعيات ايچندە اريمەلیدی . تاريخى
 وقەلرى ، آنچق اجتماعى قانونلرى ايضاح و اثبات ايچون قوللانيردى . تاريخك
 بر علم حالندە اكمل و تنظيمى املنە ، اجتماعيات ايله تداخل اتمەسى احتمالنندن دولايى
 خوش باقازدى .

اقتصاد سياسى يىدە ، اجتماعياتك بر فصل مخصوصى كېي تلقى ايدردى . آدم
 سميت و معقيلر بىك احتياج و فائده اساسلرى اوزرينە قورولمش اقتصاد سيستەملرنى
 قبول ايتك ايسستە مزدى ؛ بناء عليه ، عين مبدأدن حركت ايدن قارل مارقىك
 سيستە منەدە مخالفدى : اقونوميستلر كدە ، سوسياليستلر كدە فکەرلرنى ، سيستەملرنى
 رده چاليشيردى . اونك نظرندە مسائل اقتصاديەك مصدرى ، احتياج و فائده كېي
 عضوى و مادى شيلر اولمايوب ، « اجتماعى قيمت » مفھوميدى . بو كوروش ، ماديت
 تاريخنە ، مسلكنە و اوكامستنديكيين و يابدين اقتصادى نظريەلرە ، بالطبع معارضدى .
 ضياك ، دور كھەمە امثالاً ، اقتصادى مسألەلردن « ايش بولومى » (تقسيم اعمال)
 مسألەسيە چوق اوغراشمشدر ؛ مسلكى تعضيلر ك لزومە قائلدى . بورادن ، يعنى مسلكى
 فعضى مسألەسندن ، مسلكى تمثيل مسألەسنە كچەرك ، دولت تشكيالاتندە مسلكى
 تمثيل اصولنى ترويج و مدافعه ايدردى . بو صورتلە سياستى ، اقتصاد اوزرينە قورارق ،
 سوسياليستلر ك اصوللرينە ياقلاشيوردى .

ظن ایدیورم که ضیابک اقتصادی مسأله‌لری ، اصل اقتصادی واقعه و یا اثرلردن زیاده ، اجتماعیاته متعلق اثرلردن تدقیق و مطالعه ایتشدیر ؛ براز واقعه لرله مشغول اولمش ایسه ده عقلی محاکات ایله استنتاجلره دها چوق اهمیت ویرمشدیر . ذاتاً عمومیتله کوك آلپک مه تودی ، استقرائی اولمقدن زیاده تعلیلی در . کنجلیکننده کی تربیه فکریه و روحیه نك تاثیرندن تماماً قور تولامامشدیر : برغسوندن ده قوت آلارق حدسی ، علمك الك قوتلی برواسطه سی عد ایدردی . حتی تصوفده کی معناسیله كشف هی دخی منکر دکلدی ، صانیرم . ضیابک ، معین و محدود موضوعلر اوزرنده تحلیلی ، تنقیدی ، تجربی واستقرائی اصوللرله چالیشمه یه ، کنیش بر ساحه ده حدس ، تعلیل و محاکمه یه مستند حکمار ویرمه یی ، سیسته ملر قورمه یی ترجیح ایدردی . بوجهتله کوك آلپ ، حقیقه بر فیاسوفدر .

کوك آلپ ضیابک ، بکا دایم ۱۹۱۸نجی عصر ابتداسنك شهرت قرانان سیسته محبی ، مصوف و شاعر آلمان فیلسوفلرینی ، علی الخصوص شیلینگ و فیخته یی خاطر لاتیر ؛ کوك آلپک ملیتچیلک ، تورکچیلک وادیسنده کی فعالیتی ، تدریساته ، دارالفنون ، پروپاغاندایه ، اقتصادی و سیاسی مسأله لرك نظری و عملی جهتلرینه ویردیکی قیمت واهمیت ، فیخته نك پروسیاده کی فعالیتنه نه قدر بکزره !

فیخته ده ، کوك آلپ کبی ، اقتصاده متعلق مسأله لری ، عقلی ، فلسفی محاکات ایله حله چالیشیر . فیخته نك فلسفی سیسته منده ، ایده آلیست بر اقتصاد فصلی واردره فیخته نك اقتصاد سیاسیدی ، فراغه ، وظیفه یه ، فردی منفعتک ، جمعیت فائده سی اوغورنده فدا اولمده سنه استناد ایدر ؛ بوسیسته مده فردک منفعتی ، حقوقی فدا اولومش ، مرفائده ، هر حق جمعیه ویریلشدیر . بوجهتله فیخته سوسیالیستدر . فقط اوزمان شایع سوسیالیسم مکتبلرندن هیچ بریسنه تماماً اشتراک ایتمز ، کندینه کوره بر نوع ایده آلیست - سوسیالیستدر .

کوك آلپ ، «حق بوق ، وظیفه وار ؛ - فردیوق ، جمعیت وار . . .» دیر . فردک « فانی الجمعیه » ویا « فانی المله » اولماسنی وعظ ایدر . بوصورتله فردک حقنی ، فردک منفعتنی انکار ایدره ک فردی جمعیت ویا ملت ایچنده آریمه یه ، فنایه دعوت ایلیه رک ، فردیچیلکی (= اندیویدو آلیسمی) رد ، بونک معکوس اولان جمعیتچیلکی

(= سوسيالىسمى) قبول ايله مش ديمكدر . حقى تصوفى بر اصطلاحه سويله ن
« فنانى الجمعيه ، فكرى ، سوسيالىسمك منتهاسنه قادار كيدر . فقط ضيا بك ، بكون
اك زياده شايع ومعتبر اولان وسالكلرى طرفدن علمى ديه ادعا اولونان مارقك
سوسيالىسم وقومونيسمنه معارض ومخالفدر . چونكه مارقك مكى ، ايدى آليست
برمبدا دن دكل ، طبقى سميت ومقبلى كى ، ماتهريالىست برمبدا دن انكشاف ايتشد .
يوقا ريده كى عجله ، سطحى وبسيط مشاهده وتحليللردن ، كوك آلپ ضيا بك ،
فكر آدمى اوله رق ، بر شاعر وبرفيلسوف اولدنى آكلاشيليور . ذاتاً فلسفه
شعره اوزاق دكلدر ؛ اناطولى فرانس ، فلسفيه علمك شعرى دييوردى .

كوك آلپ ضيا بكى ، ايش آدمى اوله رق ، بر شيوخ ، بر مرشد صفتيله تعزيرده
تماماً حقل يز . حقيقه بكونك تورك كنجالكنى بوانديغمز زمان ومكانده اك حق
برطريقت ، تورك مليتجياكى طريقته سلوك ايتديرن بالخاصه اونك ارشاداتيدر .
واقعا توركجيك و توركجيار ، ضيا بك دن اول وار ايدى . فقط اوايچمزه
كلوب كيرنجيه ، مسلكمزدنبره چوق قوتلندى وكوك آلپ توركجيك حركاننده
مر كزى بر نقطه يي اشغال ايتدى ؛ بر طرفدن فكر جريانى اداره ايتدى كى ، ديكر
طرفدن عملى ساحه لرده ، مثلاً محض سياست وتدريسات ساحه لرده دخى مؤ تراولدى .

ضيا بك دها بيطر مكنى بيترمدن ، سياسى فكرلردن دولايى ، مملكى اولان
دياربكره نفي اولونمشدى . مشروطيتك اعلانندن سو كره ، بوجوق بو بوك فكر
قوتى ، تميز وتقدير ايدى رك ، برولايتك محدود محيطندن مملكتك كنش ساحه نه
چيقارمه يه چالیشان وموفق اولان يوزباشى مصطفى كمال بك اولمشدر .

دياربكرلى ضيا بك ، سلايك واستانبولده چوق انكشاف ايتدى ؛ وطانيدېغمز
« كوك آلپ » اولدى . تورككره تورك يوردنى قزانديران منجيمزدركه تورك
يوردينه ده كوك آلپ قزانديرمشدر . بوجهتله توركلك مفكوره جيىنك خاطره سنى
تعزير ايدر كن ، توركلك منجيسنه ده شكران ومنتدارلق بورجنى اوده ملي يز .

آتقده : ۱۵ تشرين ثانى ۱۳۴۰

آ. پوره اوغلى بوسف